

*Л. Суворова, к. філол. н., доц.
Я. Іщук, студентка
Державний університет «Житомирська Політехніка»*

*Мова – то серце народу: гине мова – гине народ.
Іван Огієнко*

МОВНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ: ВИКЛИКИ ТА ПРІОРИТЕТИ СЬОГОДЕННЯ

Мовна політика України зумовлена важливістю забезпечення функціонування української мови як державної в умовах глобалізаційних процесів, культурного різноманіття та суспільних змін. Українська мова є ключовим елементом національної ідентичності, державотворення та інтеграції суспільства. У контексті сучасних викликів, таких як агресивна русифікація на тимчасово окупованих територіях, необхідність гармонізації мовної політики для національних меншин і забезпечення єдності суспільства, мовна політика набуває стратегічного значення. Питання мовної ідентичності, її правового регулювання та практичної реалізації набувають нової ваги в умовах євроінтеграційних прагнень України.

Дослідження мовної політики дозволяє визначити ефективні механізми підтримки та популяризації української мови в різних сферах суспільного життя, зокрема в освіті, культурі, медіа та державному управлінні. Це також сприяє пошуку оптимального балансу між захистом прав носіїв української мови та забезпеченням мовних прав представників національних меншин. Таким чином, тема є не лише науково значущою, а й практично важливою для формування цілісної стратегії розвитку держави [7].

При дослідженні окресленої проблематики надзвичайно цінним стало ознайомлення з працями сучасних українських учених, чий науковий інтерес пов'язаний з аналізом питань розробки та державного регулювання мовної політики в різних аспектах. Серед них варто відзначити Г. Свирсьєву, Т. Ковальову, І. Лопушинського, П. Надолішнього, М. Пірена, С. Римаренка та інших. Водночас більшість зазначених дослідників не ставили собі за мету детально розглянути публічно-управлінські аспекти забезпечення реалізації мовної політики України в контексті саме європейської інтеграції.

Державна політика у сфері мовних відносин визначається етнічним складом населення, характером політичного режиму, а також внутрішніми і зовнішніми викликами, що є особливо актуальними для України в умовах агресії з боку Російської Федерації. На її формування також впливають геополітичні фактори, які є на сьогодні надзвичайно важливими. У 1996 році в Україні була опублікована фундаментальна праця «Мала енциклопедія етнодержавознавства», в якій мовна політика трактується як «сукупність ідеологічних настанов, нормативних актів та практичних дій, спрямованих на регулювання мовних відносин у країні або на розвиток мови у певному напрямі». Однак, це визначення є певною мірою нечітким, оскільки воно окреслює лише мету та дії держави, не враховуючи взаємодії суб'єктів політики та ролі етнічних спільнот у мовному питанні [1, с. 20].

У виданні «Енциклопедія державного управління» (Київ, 2011 р.) О. Левченко, Т. Ковальова та І. Плотницька, пропонують визначати мовну політику як сукупність ідеологічних принципів і практичних заходів, які спрямовані на вирішення мовних проблем у державі та суспільстві в цілому. Особливої складності мовна політика набуває в багатонаціональних державах, де необхідно враховувати такі аспекти, як багатомовність, специфіку національного складу населення, міжетнічні відносини, а також значення окремих мов і їхніх носіїв у суспільному житті [3].

У сфері державного управління, як зазначає Н. Попович, «мовна політика» відображає позицію самої держави, представленої органами державної влади, щодо вирішення мовних питань у конкретній країні. На думку Т. Ковальової, це поняття охоплює сукупність настанов, концепцій, законодавчих актів та заходів, спрямованих на вплив і регулювання мовних процесів у суспільному житті [1, с. 20].

Статтею 10 Конституції України чітко визначено, що державною мовою в Україні є українська мова. Концепція державної мовної політики, схвалена Указом Президента України від 15 лютого 2010 року № 161/2010, декларує, що мовна політика займає провідне місце в системі державних пріоритетів. Головним стратегічним завданням є забезпечення неухильного дотримання конституційних гарантій щодо всебічного розвитку і функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя на всій території України, вільного розвитку, використання і захисту мов національних меншин та задоволення мовних потреб громадян України [6]. Українська мова, згідно із Законом України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», виконує функції мови міжетнічного спілкування, є гарантією захисту прав людини для кожного українського громадянина незалежно від його етнічного походження, а також виступає фактором єдності, ідентичності та національної безпеки України [2].

Аналізуючи мовне питання під час війни, особливо загострюється дилема «свій – чужий», яка актуалізує питання ідентичності. Я не мій ворог – у мене своя територія і своя мова. А мова, як відомо, – це «діалект, підтриманий армією та флотом» (Макс Вайнрайх). Згадуючи події під час Помаранчевої революції, варто зауважити як російські політтехнологи Януковича намагалися розігрувати карту протистояння Сходу й Заходу за мовним принципом й за українську мову на вулиці на Донеччині могли й застосовувати фізичну силу проти народу. А з 2014 року за неї вже могли й убити. І з 2022-го це, на жаль, стало щоденною реальністю українського народу [5].

Близько десяти років тому, з початком воєнних дій Росії в Криму й на Донбасі, мовне питання знову набуло своєї гостроти. З повномасштабним вторгненням воно перетворилося на питання життя і смерті, адже на тимчасово окупованих територіях відбуваються геноцид і лінгвоцид. Водночас серед громадян України на всій території країни посилюється природне бажання відмежуватися від усього, що асоціюється з агресором. Це прагнення боротися з чужим стикається з реальністю, де для значної частини українців російська мова залишається звичною. Вона може бути не рідною, але зрозумілою, адже нею дивляться фільми, відео на YouTube і TikTok, читають новини та інший контент в інтернеті, що є актуальним для сьогодення. Відмовитися від усього цього одразу – непросто, навіть попри цілковитому небажанню до всього, пов'язаного з окупантом. Власне після повномасштабного вторгнення багато українців свідомо перейшли на українську в

повсякденному житті. Проте дехто, з різних причин, не хоче або не готовий цього робити, захищаючи свою позицію різними маніпулятивними аргументами [4].

Насправді, для того аби перемогти у війні з Росією, необхідно бути озброєними не лише зброєю, а й знаннями. Це стосується і розуміння мовної війни між російською та українською мовами. Нещодавно меценатська фундація OLOS, за підтримки науковців Національного заповідника «Софія Київська» та Міністерства освіти і науки України, створила науково-просвітницьке відео «Мовне питання». У ньому представлено низку фактів про те, як століттями знищували й принижували українську мову, як «спецоперація» проти українського питання триває вже понад 300 років, і якою насправді є історія України [3].

Популяризація української мови є необхідною складовою цієї боротьби, але часто нам бракує сильних аргументів і перевіреної інформації, щоб пояснити, чому розмовляти українською не лише важливо, а й життєво необхідно в контексті національної та геополітичної безпеки. Рідна мова – це ключовий елемент нашої ідентичності та один з чинників перемоги. Лише усвідомивши це, ми зрозуміємо, хто ми є і за що боремося насправді [4]. Сьогодні у війні з Росією ми стикаємося з великою кількістю пропаганди з обох сторін, але водночас бракує зваженої аргументації. Україна потребує не тільки тактики популяризації всього українського, а й довгострокової стратегії мовного захисту, яка буде ефективною як зараз, так і в подальшому [5].

Таким чином, проведений аналіз свідчить про те, що мовна політика в Україні є на сьогодні важливим елементом для формування національної та геополітичної ідентичності, збереження культурної спадщини та забезпечення національної безпеки в цілому. Історично так склалось, що українська мова зазнавала систематичних утисків та репресій, що зумовило її складне становище у мовно-культурному дискурсі. У сучасних умовах повномасштабної війни з Росією мовне питання набуло нової актуальності, адже мова стала інструментом як об'єднання, так і протистояння агресії. Пріоритетами мовної політики залишаються все ж таки забезпечення конституційного статусу української мови як державної, її утвердження у сфері освіти, культури, медіа та публічного життя, а також створення умов для природного переходу громадян на українську мову. Це має відбуватися шляхом не примусу, а просвітництва, мотивації та створення якісного україномовного контенту у житті кожного українця [4].

Російська агресія, розпочата у 2014 році та ескалована до повномасштабного вторгнення у 2022 році, вкотре продемонструвала значення мови як елементу національної ідентичності та символу спротиву. Війна з Росією супроводжується не лише військовим протистоянням, але й інформаційно-культурною війною, в якій українська мова стала ключовим фактором національної єдності. Росія, використовуючи свою концепцію «російського світу» та мовного споріднення, виправдовує свою агресію і вдається до геноциду та лінгвоциду на окупованих територіях в тому числі.

Тож, мовна політика в Україні є не лише культурним, але й стратегічним питанням, безпосередньо пов'язаним із національною безпекою. Для перемоги у війні та побудови стійкої держави необхідно не лише захищати територію, а й утверджувати українську мову як основу єдності та ідентичності народу.

ДЖЕРЕЛА

1. Ковальова, Т. (2008). Особливості формування категорійно-поняттєвого апарату мовної політики. Державне будівництво: електронне наукове фахове видання, 1, 20. URL: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2008-1/doc/1/20.pdf>
2. Конституція України 1996 (Верховна Рада України). Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/254к/96-вр>
3. Лопушинський, І. П. (2008). Формування та реалізація державної мовної політики в галузі освіти України: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора державного управління. Київ: Національна академія державного управління при Президентові України. URL: <http://www.disslib.org/formuvannja-ta-realizatsia-derzhavnoyi-movnoyi-polityky-v-haluzi-osvity-ukrayiny.html>
4. Нестелєєв, М. (2024). Мовне питання і війна. URL: <https://tyzhden.ua/movne-pytannia-i-vijna/>
5. Топалова, С. (2015). «Русский мир» та радянський комуністичний міф: нова форма при незмінності змісту. European political and law discourse, 2, 2, 114–120. URL: <https://eppd13.cz/wp-content/uploads/2015/2015-2-2/18.pdf>
6. Указ про Концепцію державної мовної політики 2010 (Президент України). Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/161/2010>
7. Чередник, Ю. М. (2011). Модернізація державної мовної політики в Україні: теоретико-методологічний аспект: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата наук з державного управління. Дніпропетровськ: Дніпропетровський регіональний інститут державного управління. URL: <http://www.irbis-nbuv.gov.ua/aref/20111025000>